

Sancti Gregorii Papæ Primi Cognomento Magni Opera

In Tres Tomos Distributa. Ex quamplurimis MSS. Codicibus emendata ;
Additæ Sunt Quædam Notæ in Dialogos & Epistolas ejusdem S. Gregorii

Gregor <I., Papst>

Lutetia Parisiorum, 1675

Imagines B. Gregorii Magni Eivsque Parentvm. A Ioanne Diacono
descriptæ lib IV. in eiusdem Sancti vitam, Cap. LXXXIII. & LXXXIV.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-74915](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-74915)

IMAGINES
B. GREGORII MAGNI
EIVSQUE PARENTVM.

A Ioanne Diacono descriptæ lib. IV. in eiusdem Sancti vitam,
Cap. LXXXIII. & LXXXIV.

De Imagine B. Gregorij, Cap. LXXXIV.

N^a Absidicula Gregorius in rota gypsea pictus ostenditur, statura iusta, ^A & bene formata, facie de paternæ faciei longitudine, & materna rotunditate, ita mediè temperata, ut cum rotunditate quadam decentissimè videatur esse deducta: Barba paterno more subfulva, & modica, ita calvaster, ut in medio fronte gemellos cincinnos rarufculos habeat, & dextrorsum reflexos: Corona rotunda, & spatiosa capillo subnigro, & decenter intorto, sub auriculæ medium propendente: Fronte speciosa, elatis & longis, sed exilibus superciliis: oculis pupilla † fulvis, non quidem magnis, sed patulis, ^B subocularibus plenis: Naso à radice vergentium superciliarum subtiliter directo, circa medium latiore; deinde paululum recurvo, & in extremo patulis naribus præminente: Ore rubeo, crassis & subdividuis labiis, genis compositis, mento à confinio maxillarum decibiliter prominente: Colore ^C aquilino, & † livido, nondum, sicut ei postea contigit, cardiaco: Vultu mitis, manibus pulchris, teretibus digitis, & habilibus ad scribendum: Præterea planeta super dalmaticam castanea, Evangelium in sinistra, modus crucis in dextra: ^D Pallio mediocri à dextro videlicet humero sub pectore super stomachum circulatim deducto: deinde sursum per sinistrum humerum post tergum deposito, cuius pars altera super eundem humerum veniens propria rectitudine, non per medium corporis, sed ex latere pendet: circa verticem verò ^E Tabulæ similitudinem, quod viventis insigne est, præferens, non coronam. Ex quo manifestissimè declaratur, quia Gregorius, dum adhuc viveret, suam similitudinem depingi salubriter voluit: in qua posset à suis Monachis, non pro elationis gloria, sed pro cognitæ ^F districtiōnis cautela frequentius in-
tueri. Ubi huiusmodi distichon ipse dictavit:

*Christe potens Domine nostri largitor honoris;
Indultum officium solita pietate gubernas.*

De Imagine Gordiani, Cap. LXXXIII.

IN venerabilis s Monasterij atrio iussu Gregorij juxta Nymphium duæ Iconiæ veterrimæ ^G artificialiter depictæ usque hætenus videntur. In quarum altera beatus Petrus Apostolus sedens conspicitur stantem Gordianum ^H regionarium, videlicet patrem Gregorij, manu dextera per dexteram nihilominus suscepisse: Cujus Gordiani habitus, castanei coloris Planeta est, sub planeta Dalmatica, in pedibus ^I caligas habens, statura longa, facies longa, facies deducta, virides oculi, barba modica, capilli condensæ, vultus gravis.

De Imagine Silviæ, eodem Cap.

IN altera Icona mater Gregorij sedens depicta est Silvia, candido velamine à dextro humero taliter contra sinistram revoluta contexta, ut sub eo manus tanquam de planeta subducatur, & circa pectus sub gula inferior tunica ^K pseudolactini coloris appareat, quæ ^L magno sinuamine super pedes defluat: duabus ^M Zonis ad similitudinem Dalmaticarum, & S. Greg. Tom. I.

K

sed latioribus, omnino distincta: Statura plena, facies rotunda quidem & candida, sed senio jam rugosa: quam ipsa quoque senectus pulcherrimam fuisse significat: Oculis glaucis & grandibus, superciliis modicis, labellis venustis, vultu hilaris, ferens in capite matronalem^m mitram candentis brandei raritate nibratam, duobus dexteræ digitis signaculo crucis se munire velle prætendens: in sinistra verò patens Psalterium retinens, in quo hoc scriptum est: *Vivit anima mea, & laudabit te, & judicia tua adjuvabunt me.* A dextero verò cubito usque ad sinistrum circa scapulas, Versus ascendens reflectitur, qui ita se habet: *Gregorius Silvia matri fecit.*

HÆc Joannes Diaconus lib. 4. cap. 83. & 84. de vita B. Gregorij Magni, qui obiit anno Domini DC. IV. vel DC. V. teste Trithemio; Joan. verò Diaconus claruit circa annum Domini DCCCLXX. Quamvis autem dictæ Imagines à Joanne descriptæ non eodem in loco essent, eas tamen hoc disposui ordine, juxta quem in Ædícula sancti Andreae pictas Romæ inveni: hæc namque circa trecentos ferè annos ex iis, quas Joannes Diaconus sua tempestate in atrio monasterij extitisse testatur, desumptæ videntur, à Pictore tamen non fati perito, sicut res minus aptæ, minúsvè ad artem pictoriam pertinentes, id nobis persuadent. Idcirco ego suasionem iudiciorum hominum monitus, dictas Imagines iuxta exactissimam Joannis Diaconi descriptionem quasi penicillo representatas, omni ex parte ad vivum exprimendas diligenter curavi: quibus etiam magna ex parte respondent illæ, quæ rudi nunc arte pictæ in ipsa cernuntur Ædícula.

Quoniam autem in Monasterio dictæ Imagines pictæ fuerint, non satis constat, si verba Joannis Diaconi cap. 83. accuratè perpendantur. Ego autem Romæ Monasterium illud esse credo, quod in eiusdem Beati Gregorij Ædibus ad Clivum Scauri prope Ecclesiam SS. Joannis & Pauli in honorem sancti Andreae, teste Joan. Diacono lib. 1. cap. 6. & lib. 7. Registri S. Gregorii epist. 13. constructum fuit: cujus Ecclesia præfens in tempus nomine S. Gregorii vocatur. Idque ex eo, quod cap. 95. 96. & 97. ab eodem Joan. Diacono scribitur, colligi potest. Huc accedit, quòd Joannes Diaconus dictas Imagines describere, & quasi penicillo, earundem, ut ita dicam, minutias tam exactè non potuisset representare, si eas Romæ, ubi vitam debebat, non vidisset.

Non desunt, qui à Beato Gregorio Magno duo Monasteria ad Clivum Scauri constructa fuisse opinentur, moti ex iis, quæ lib. 1. in eiusdem Sancti vitam cap. 32. & 38. lib. 2. cap. 45. & lib. 4. cap. 97. Joannes Diaconus scribit; præsertim verò lib. 2. cap. 45. in quo ipse Diaconus ex libro, qui Græcè *Λευιτίν* dicitur, Latinè autem Campus, sive Pratum, hæc se invenisse ait: *Is (nempe Gregorius) effectus Papa, edificavit Monasterium virorum magnum, & dedit mandatum, ut nullus Monachorum proprium aliquid haberet usque ad unum obolum.* Hæc Joannes Diaconus. Cùm autem à Beato Gregorio Monasterium unum ad Clivum Scauri ante Pontificatum, mortuo Patre Gordiano, ædificatum fuisse constet; alterum, & magnum quidem, in Pontificatu constructum fuisse dicas oportet, nisi illud ipsum, à Joanne Diacono lib. 1. cap. 6. commemoratum, in ampliorem deinde formam redactum dicamus. Quamvis item à Joanne Diacono lib. 1. cap. 6. Monasterium à Beato Gregorio constructum sub nomine sancti Andreae; & cap. 38. sub nomine venerabilis Levitæ Gregorii nuncupetur; utrumque tamen esse potest, etiam si unum tantum fuisse Monasterium: nam sancti Andreae dici valet, quatenus in honorem eius ædificatum; Gregorianum autem quatenus à Gregorio constructum. Hinc Pelagius II. ut legitur lib. 1. cap. 32. Joannis Diaconi, & Tom. 1. Decretal. epist. ult. ad Beatum Gregorium, tunc Levitam, & Constantinopoli, Apocriarium scribens, Monasterium, ab eodem Gregorio ædificatum, Gregorianum nominat. Idem scribitur à Joanne Diacono lib. 4. cap. 88. & aliis in locis: idemque legitur lib. 3. Dialogorum, cap. 36. & 4. Dialog. cap. 21. 26. & alibi.

Sed nodus difficilior redditur ab ipso Diacono, qui lib. 4. cap. 97. eodem in loco de Monasterio Gregoriano, necnon de Monasterio Sanctimonialium S. Andreae mentionem facit, quasi unum fuerit virorum, alterum feminarum: quod etiam, ut Diaconus expressè ait, Clivus Scauri appellabatur fieri enim potest, ut vetus Monasterium modò Gregorianum, modò S. Andreae ob assignatam rationem nuncupatum, ætate Joannis Diaconi non virorum, sed sanctimonialium foret. Sunt interea qui Ædiculam S. Andreae vocatam, fuisse Oratorium Monasterii primitus ædificati: maiorem verò Ecclesiam, Monasterio annexam, multò post tempore ab eodem Gregorio in suo videlicet Pontificatu constructam esse velint, opinantes illud fuisse Oratorium, de quo Joan. Diac. lib. 1. cap. 12. mentionem facit. Hæc de Monasterio & Ecclesia S. Andreae ac B. Gregorii mihi dicenda videbantur: quod autem sentiendum sit, iudicent alii, rationibus ad utramque partem diligenter pensatis.

Quatuor interea circa descriptam, & incisam B. Gregorij Magni effigiem explicatu digna videntur; Cur scilicet Imago ipsa senilem ætatem non referat; Cur barbata sit; Cur item absque columbæ specie appareat, nam senior, abrasa, & columbæ specie prope eius caput extantis, ab omnibus depingi solet; Cur denique sine Mitra, aut sine Tiara, quam Regnum

Gregorius Magnus, ut nodos propositos dissolvans, dum Levita; ut ait Joannes Diaconus lib. 1. cap. 41. 43. & 44. in eiusdem B. Gregorii vita, sive S. R. E. Cardinalis Diaconus adhuc foret, uno omnium consensu, invitatus tamen, Pontifex creatur, homo, ut coniectare licet, annorum 46. vel ad summum quinquagenarius: propterea quod anno ipsius B. Gregorii Pontificatus IV. nutritrix eius vivebat, ut ex eiusdem B. Gregorii libri 3. Epistolarum ultima videre licet: sanctus namque Gregorius ad Rusticianam Patriciam scribens, ait: *Domnam verò illam, nutricem meam, quam per litteras commendasti, omnino diligo, & gravari in nullo volo.* Hæc B. Gregorius circa annum sui Pontificatus quartum. Adde etiam quòd B. Gregorius nunquam de senectæ ætate, quæ morbus ipse vocitari solet, conquestus est, quippe qui præcipitata aut ingravescente ætate non erat; sed tantum podagra ac stomachi molestiis se laborasse multis in locis narravit: immo lib. 7. Registri indict. 2. epist. 1. circa annum suæ Ordinationis, se potius iuniorem quàm senem ostendit, si verba eius diligenter examinentur: Dicta namque in Epistola, dum Januarium Episcopum Caralitanum, hominem senem, reprehendere studet, reprehensionem ab illa B. Pauli Apostoli sententia 1. Timothei cap. 5. exorditur, dicens: *Seniorem ne increpaveris*: eamque in eiusdem Epistolæ initio interpretatur, ne ipse Apostolicæ sententiæ refragari videatur, seniorem se reprehendens. Is interea in lib. Dialogorum 3. cap. 11. sua tempestate (hoc est infantili, vel ad summum puerili, ut coniectio, ætate) Totilam Gothorum Regem v. III. ab Urbe milliario cum exercitu resedisse testatur. Totila verò, occupata omni ferè Italiæ parte, Romam per annum integrum obsessam expugnavit anno Dom. 546. anno IX. Vigiliæ Papæ, & Imperii Justiniani 19. vel, ut alii volunt, aliquot post annis. Beatus autem Gregorius circa annum Dom. DXXI. Romanus Pontifex renunciatus, anno Domini DC. IV. vel DC. V. obiit. Hinc eundem Sanctum, ut coniectura mea fert, atque ex eiusdem lib. Dialogorum 3. cap. 4. 5. & 11. colligitur, quinquagenaria ad summum ætate, ad Pontificatum fuisse assumptum, affirmandum videtur: ille enim sub initium Totilæ Regni, duobus videlicet annis plus minùse ante Urbis obsidionem natus iudicatur, ut ex locis nuper citatis, ac diligenter perspectis videre licet. Ad hanc de beati Gregorii Magni ætate sententiam Cæsar Baronius S. R. E. Cardinalis videtur accedere, sicut ex iis quæ Tom. 7. Annalium non minus accuratè, quàm eruditè scribit, colligi potest.

Idem barbatus à nobis expressus est, non solum iuxta picturam, quæ in Ædícula sancti Andree, & in Oratorio Aula Leoninæ propè Scalam sanctam annexo extat; sed iuxta etiam luculentissimum testimonium Joannis Diaconi, qui floruit circiter 265. annos post obitum beati Gregorii, suaque tempestate dictas Imagines hominum prospectui fuisse, scriptum reliquit.

Absequè interea columbæ specie à Joanne Diacono Imago beati Gregorii describitur, quippe quæ insu eiusdem depicta fuit, eo scilicet tempore, quo (ut sic dixerim) apparitio columbæ illa ad ipsius caput à Petro Diacono eius familiarissimo nondum fuerat promulgata: hic enim nonnisi post beati Gregorii obitum dictam columbæ apparitionem super caput Gregorii scribens se vidisse testatus est, ut Joannes Diaconus lib. 4. cap. 69. & 70. refert. Adde etiam quòd Spiritus sanctus in specie columbæ super beati Gregorii caput, nonnisi dum sanctus Doctor in actu scribentis representatur, teste Joan. Diacono, depingi solet: in quo videlicet actu ipsam columbam ad beati Gregorii caput frequentissime se vidisse Petrus Diac. medio solemnii juramento affirmavit, divinòque miraculo approbavit & confirmavit, ut scribit Joannes Diac. lib. 4. cap. 69. de vita beati Gregorii Papæ.

Hoc loco beatum Gregorium nudo capite effingendum curavi, quia non solum in Ædícula S. Andree ita pictum, verumetiam à Joanne Diacono, Scriptore accuratissimo, ita descriptum inveni, etiam si jam inde à Silvestro Papa hujus nominis primo, Insulam vel Mitram Episcopalem; necnon Tiaram, quam Cydarim & Diadema, vel Coronam, & Regnum vocant, fuisse constat. Hæc namque, Mitra scilicet, per quam spiritualis auctoritas; ac Tiaria, sive Corona, per quam temporalis potestas, significantur, teste Innocentio III. ferm. 3. de consecratione Pontificis Max. beato Silvestro datæ sunt, ut in prima parte Decreti, distinct. 96. cap. 14. & apud Theod. Balsam. in Nomocan. Photij, tit. 8. cap. 1. videre licet. Hinc Palatina in beati Silvestri vita de hujus generis concessione ac donatione luculentissimam facit mentionem. De Mitra verò qua usus est beatus Silvester, in Eugenij IV. vita idem Palatina loquitur hunc in modum: *Eugenius sancti Silvestri Mitram, Romam Avenione delatam, ipsemet è Vaticano ad Lateranum detulit.* Hæc Platina. Nunc autem medietas eiusdem, aut alterius Mitræ beati Silvestri ad sanctum Martinum in Montibus inter reliquias custoditur. De sua ipsius Mitra ipsemet Gregorius Nazianzenus in Apologetico 3. sermonem habet: De Mitra verò sancti Ambrosij Ennodius in suo Epigrammate, more Poëtico sub fertorum nomine verba facit. Medietas verò Mitræ beati Silvestri holoserica non villosa, viridis coloris est, in qua B. M. semper Virginis imago Filium in gremio gestantis, acu (rudi tamen arte) picta cernitur, puerulis alatis ac stellulis circumspècta. Usus itaque Mitræ antiquissimum ante beati Gregorii Magni Pontificatum fuisse, ambigendum non est.

Quamvis autem Diadematis vel Coronæ, sive Tiaræ, pontificalis originem Sigebertus ad annos Dom. DL. & Aimoinus, sive Annonius Monachus in historia Francorum, lib. 1. cap. 24. Clodoveo acceptam referant, dicentes Anastasium Imperatorem Clodoveo Regi Francorum, Coronam auream cum gemmis dono misisse, eamque deinde à Clodoveo ipsi sancto Petro ultro oblatam velint; legi tamen apud Anastasium Bibliothecarium, & Platinam, compluresque alios, qui Annales Romanorum pontificum scriptis mandarunt, multos ex antiquioribus pontificibus ante Clodoveum fuisse coronatos, papalique insignitos Corona sive Tiara, quam Regnum vulgò appellant. Illud autem scitu dignum videtur, quod Tiara tribus Coronis, Regiam scilicet, Imperatoriam, & Sacerdotalem; plenariam videlicet & universalem totius orbis potestatem representantibus decorata, non nisi jam inde à pontifacio VIII. ex nobilissima Caietana familia, usum recepit: antea enim Tiaram una tantum Corona idem implicite comprehendente eo usque ornata fuisse inveni, ut videre est in antiquissimis musivis, & in omnium Romanorum pontificum Iconibus, quæ æncis typis incisæ cernuntur. Ante igitur beati Gregorii Magni pontificatum, mitræ ac tiaræ usus extabat, originem, ut ethnicorum pileos ac mitras posthabeam, à Testamento veteri trahens. Nam in lib. exodi 20. 29. & 39. Levit. 8. & 16. Ezech. 21. Zachariæ 3. & in aliis Scripturæ sacræ locis de mitra sacerdotali, necnon de Cydari ac Tiaria pontificali, expressam mentionem factam invenimus. Beatum tamen Gregorium hoc loco nudo capite ad vivum exprimentum curavi, non quòd eius tempore, & ante ipsius pontificatum, Mitræ ac Tiaræ usus non esset; sed ob rationes initio assignatas id faciendum visum fuit. Hæc de Imaginibus à Joanne Diacono descriptis: nunc reliquum est, ut nonnullas voces subobscuras ac res intellectu subdificiles in ipsarum Imaginum descriptionibus comprehensas explicemus.

A Beatus Gregorius magnus, pontifex creatus, in parva quadam abside, quam fornici curvaturam appellamus, intra rotam gypseam, arte scilicet plastica constructam pictus fuit.

Subocularia plena, hoc est partem illam, quæ subest oculis, plenam, sive turgidulam, subdividuaque labia, aliquantillum videlicet (ut ita dicam) ab invicem separata, beatus Gregorius habuisse à Joanne Diacono scribitur.

C Deinde colorem aquilinum, & lividum, sed in senectute colorem cardiacum eidem fuisse Joannes Diaconus ait. Colorem aquilinum apud eos, qui de coloribus loquuntur, non inveni, nisi ille sit, qui ab Antonio Thylesio aquilus nuncupatur, dicente: *Aquilum veteres hunc fuscum à colore aquæ vocarunt, qui inter nigrum est & album. Id quod Plato etiam docet.* Hæc Thylesius cap. 3. de coloribus. Cum autem in declaratione coloris aquili fiat mentio de fusco, qui inter nigrum est & album, aquilinum, sive aquilum ab aquæ colore dictum, eundem ferè cum livido esse puto: fuscus enim color à livido, qui est color subniger, & plumbeus, parum aut nihil ferè distare videtur, vel ad lividum proximè accedit, cum à Joanne Diacono aquilinus color cum livido coniungatur, ex quibus color fuscus componitur: qui, Thylesio teste, non est insuavis, atque in homine per sæpe laudatur. Festus Pompeius de colore aquilo hunc ait in modum: *Aquilus color est fuscus, & subniger, à quo aquila dicta esse videtur, quamvis eam ab acutè videndo dictam velint. Aquilus autem color ab aqua est nominatus: nam cum antiqui duos omninò naturales colores nosset, nigrum scilicet & album, interveniret autem is quoque, qui ita neutri similis est, ut tamen ab utroque proprietatem trahat, potissimum ab aqua, cujus incertus est color, eum denominaverunt.* Hæc Festus, cui Junianus, Sipontinus in commentariis, Huguicio, Papias, & alii assentiuntur. Si autem color aquilinus ab Aquila dicatur, fulvus color intelligi potest: Aquila enim fulvi coloris est. Hinc Ovidius lib. 5. Fastorum, Aquilam, avem fulvam appellat; & Claudianus fulvum Jovis armigerum nuncupat. Per colorem igitur aquilinum & lividum, vel colorem fuscum, vel fulvum intelligi posse opinor. At quia fulvum colorem multa jaçant, & ut ait Thylesius cap. 11. aurichalcum imprimis, deinde aurum, stellæ, arena, leo, & Aquila: genus quoddam ab Aristotele maximè celebratum, fulvum homini minus convenire video. Quare per aquilinum colorem non nisi fuscum intelligi debere puto: fulvus enim ex rufo & viridi videtur esse mistus; Jaspidem tamen, quæ viridis tantum coloris esse constat, fulvam vocant: atque item oliva fulva nuncupari solet. Hoc interea loco subticendum non videtur, quòd in omnibus codicibus M. S. Vaticanis legitur, *colore aquilino & virido*, non, *livido*. Quæ sanè lectio melior videtur. Color enim vividus, hoc est multo vigore præditus, colori aquilo & fusco maximè congruit: fusca namque facie homines vivaciores, quam candidi, esse solent.

Colorem autem cardiacum à morbo cardiaco dictum puto: cardiacus enim morbus à *καρδία* voce græca, id est corde, nuncupatus, est passio sive palpitatio cordis, seu oris ventriculi affectus: cor enim pro ventriculi ore sumebant interdum antiqui. Hujus autem generis morbus, Cornelio Celso teste, lib. 3. cap. 19. *Nil aliud propriè est, quam nimia corporis imbecillitas, quod stomacho languente immodico sudore digeritur.* Hoc stomachi forsitan morbo se laborasse Gregorius Magnus non semel dixit, homilia scilicet 21. & 22. in Evangelia, atque

aliis in locis : & ex hoc morbo colorem cardiacum, hoc est pallorem croceatum, seu gilvo pauxillulum tinctum; ab eo deinde contractum fuisse, credendum est: quia ex hac stomachi affectione sive imbecillitate, addita podagra, quæ ipsum beatum gregorium mirandum in modum infestabat, huius generis colorem nasci posse, Medici volunt. Quæ ex re Beatum gregorium magnum in sui Pontificatus initio præscriptum in modum, hoc est, colore aquilino & livido, sive vivido, pictum fuisse argumentor, & pro comperto habeo.

De Quæ de Pallio à Joanne Diacono dicuntur, hæc facilia intellectu videntur, nisi quid sit pallium, quamnam formam habeat, & quonam modo corpori sit adaptandum, explicemus. Auctor libri ceremoniarum lib. 1. tit. 10. cap. 5. ex Maximo episcopo, homil. de veste sacerdotali, exque Eusebio Cæsariensi serm. de epiphania, docet in lege gratiæ antiquum esse illud nostrum Ephod, id est pallium candida lana contextum, à Lino post Petrum II. Romano Pontifice institutum, & in singulare potestatis privilegium summo Pontifici, patriarchis & Archiepiscopis datum, habens circulum humeros constringentem, duasque lineas ab utraque parte, ante scilicet, ac retro pendentes; immò Rupertus Tuitientis lib. 1. cap. 27. de divinis officiis, ait, Maternum à sancto Petro missum Treverensi Ecclesiæ, hereditatem pallii suis successoribus reliquisse. Pallium in sinistra duplex est, ad tolerandas præsentis vitæ molestias, quæ per sinistram significantur: Simplex verò in dextra est, ut deferens pallium, ad vitæ futuræ quietem obtinendam, quæ per dextram representatur, toto affectu adspiret. Pallium item quatuor purpureas cruces habere solebat, quæ sunt quatuor virtutes Politicæ, quæ nisi Crucis Christi sanguine purpurentur, frustra sibi virtutis nomen usurpant. Harum prima est Justitia, quæ in anteriori parte esse debet; Secunda est prudentia, quæ debet esse in posteriori parte; Tertia est Fortitudo, quæ sinistra convenit; Quarta est Temperantia, quæ dextræ congruit: nunc autem Cruces in pallio affixæ non sine mysterio nigrae sunt. Pallio denique tres infinguntur acus, sive aciculae, in quarum prima significatur compassio proximi, in secunda officii administratio, in tertia Iudicii districtio. Prima pungit animam per dolorem: Secunda pungit animam per laborem: Tertia pungit animam per terrorem. Trium acuum sive acicularum, Una figitur in anteriori parte, Altera in posteriore; Tertia in humero sinistro: in dextro enim acus non figitur, quia in æterna quiete, quæ per dextram representari solet, nullus est afflictionis aculeus. Circulus Pallij, per quem humeri, dexter scilicet ac sinister constringuntur, significat poenæ formidinem ab illicitis cohibentem, & amorem justitiæ à superfluis temperantem. Hæc ex Innocentio III. libro primo Myst. Missæ, cap. 63. & ex aliis. Adde etiam, quòd extremitati duarum linearum antè ac retrò pendentium duæ laminae plumbeæ serico nigro coopertæ juxta earundem linearum latitudinem annexæ sunt. Hujus generis est pallium, quo nunc Latina utitur Ecclesia. Verba verò Joannis Diaconi de Beati Gregorii Magni Pallio loquentis, huic formæ adaptari non queunt; sed solum formæ, qua Episcopi Græci utuntur. Hi enim pro pallio fasciam quamdam seu zonam, latiore sanè, ac longiorem quàm Stolum, sed instar Stole collo imponunt: dextra tamen ejus pars multò est longior, & ad terram usque defluit, cujus pars major per sinistram humerum post tergum rejicitur, ita verò ut crux una à tergo maneat, altera ad dextram, tertia ad sinistram appareat, quarta verò ad eam Pallij partem, quæ ab humero sinistro pender. Hujus generis Pallium tempore Beati Gregorii fuisse quis dicat oportet, si Joannis Diaconi verba rectè examinentur. Ego itaque tamen in Ædicula sancti Andree Pallium Beati Gregorii more Latino factum reperi, hoc est, circularem zonam satis latam, & integram, humeros constringentem, duasque lineas habentem sive fasciolas, ex eadem tamen latitudine, una scilicet à posteriori, altera verò ab anteriori deorsum vergentes; illud tamen more Græco à Joanne Diacono conscriptum incidendum hoc loco curavi. Hunc item in modum non solum in Imaginibus summorum Pontificum typo æneo incisis à Lino Papa ad Miltiadem usque; sed in verustis quoque Ecclesiarum musivis, præsertim verò ad sanctum Petrum, in eorundem summorum Pontificum Imaginibus, quas Formosus Papa circa annum Domini 896. pingendas Romæ curavit, in hanc eandem formam Pallium pictum fuisse inveni. Idem videre est ad sanctum Paulum, & multis aliis in locis, in quibus etiam Honorium primum, qui obiit anno Dom. DCXXXV. Joannem IV. Theodorum primum, Domnionem primum, compluresque alios ante Gregorium Magnum, & post eius tempora, hac pallij forma, qua nunc Græci utuntur, decoratos reperi. Hæc itaque pallij forma tempore Beati Gregorij in usu habebatur, deinde multis post sæculis in desuetudinem deducta est, nova ad majorem commoditatem inventa, & in usum recepta. Id quod de Casula, quam etiam Planetam vocant, factum esse constat: antiquitus enim, ut in Planeta Beati Gregorij, & in vetustis Ecclesiarum picturis videre est, Casula sive Planeta nullam, ut ita dicam, aperturam pro brachiis emittendis habebat, sed tota integra circularim, & undequaque ad pedes usque demissa totum corpus ita tegebat, & circumibat, ut brachia emitti non possent, nisi limbis vel fasciola extremitatem Casule ambiens super scapulas projiceretur errabunda: Hinc casula, quasi parva casa (Rabano auctore, lib. 1. Instit. Cleric.) totum hominem tegens; & Planeta, quasi erratica, vocabatur, & ad hanc

usque diem ita vocatur: Ætate verò nostra, & superioribus aliquot sæculis, ut ait Lindanus, lib. 4. cap. 56. ab utraque parte, dextra scilicet ac sinistra accisa, & aperta est, antè ac retro decurtata, & paulò infra crurum medium producta.

E Viventis indicium est Tabula illa, quam Beatus Gregorius ad occiput, id est ad posteriorem capitis partem habere cernitur: antiquitus enim cum quis vivens pingebatur, Tabula quadrata eius capiti subiciebatur, ut in vetustis aliquot Ecclesiarum muribus videre licet. Id quod fieri solebat, hoc sanè argumento, eut simbolo, quòd homo, in hac mortali vita constitutus, per Tabulam quadratam quatuor virtutibus Cardinalibus (ut ait Durandus, lib. 1. cap. 3. num. 20. necnon Stephanus Durantus, lib. 1. cap. 5. num. 5.) vigere intelligatur: vel quòd status vitæ præsentis imperfectus esse demonstraretur, angulos scilicet multos, hoc est multa impedimenta & obstacula secum deferens. Sancti verò æternam gloriam consecuti, ut eorum vita undequaque perfecta nullum penitus impedimentum habens indicaretur, Circulo, seu Corona, quam Diadema solent appellare, sive radiis solaribus insigniti, iam inde ab initio nascentis Ecclesiæ pingi, & sculpi consueverunt: nam per figuram sphericam, quæ omnium figurarum perfectissima est, perfectissima eorum vita quodam modo adumbratur. Non desunt autem qui velint, solarem coronam super capita Sanctorum, & Apostolorum præsertim, pingi & sculpi solitam ex eo quòd, Abdia Babylo-nico teste lib. 5. hist. Apostolicæ, lux tanta super Joannem Apostolum moribundum per unam ferè horam apparuit, ut nullus eam sufferret aspectus. Utrumque verò sit, Coronam tamen sanctis in cælo gloriam consecutis; aliis autem in hac mortali adhuc vita commorantibus, Tabulam quadratam à Pictoribus & Sculptoribus effingi solitam, hoc saltem loco explicasse sat est.

F *Cognita districtionis cautela.* Districtio, vel descriptio, vox est ab Ecclesiasticis Scripto-ribus frequenter usurpata: & sicut ex Placido grammatico, apud Fulvium Ursinum, virum eruditissimum, ac de bonis litteris optimè meritum, aservato, in glossis colligitur, severitatem significat. Placidus enim ait: *Est autem descriptus, adtentus, vel severus, ac non solutus & lenis.* In hunc sensum ab Innocentio III. districtio Judicij libro primo Myst. Missæ, cap. 63. & à Gregorio, ultio & emendatio districta nuncupatur; hoc autem loco districtio-nem pro arcta vitæ sumi debere puto. Hinc, ut ait Joannes Diaconus, imaginem suam beatus Gregorius salubriter depingi voluit, ut Monachi per ipsam imaginem non pro inani gloria, sed in suam ipsorum salutem, cognitam beati Gregorij districtionem, id est arctam vitam in memoriam revocarent, dictamque vitam imitarentur, dum ipsius imaginem fre-quentius intuerentur. *Intuevi* autem hoc loco à Joanne Diacono passivè sumitur.

G Nymphæum pro lavacro & fonte, necnon pro balneo apud Plinium, Julium Capitol. Josephum, & alios sumi solet, à Nympha dictum: quia Ethnici luminis veritatis expertes, Nymphas aquarum deas esse putarunt. Adde etiam, quòd veteres Græci Nympham dice-bant, quam nos mutatione unius litteræ, Lympham, id est aquam, vocamus. Nymphæum itaque hoc loco vel pro lavacro, vel pro fonte sumi posse puto: de quo fonte Joan. Diaconus, lib. 4. cap. 97. loquitur.

H Gordianus, beati Gregorij pater, Regionarius à Joan. Diacono nuncupatur: quem quamvis virum Ecclesiasticum nullibi fuisse invenerim: vestes tamen si spectentur, & verba Joan. Diaconi accuratè perpendantur, eum Ecclesiasticum virum omnino fuisse dicas oportet. Regionarii nomen, à Regionibus dictum, Notariis quibusdam, necnon Defensoribus & Diaconis dari solebat. Notarii Regionarii erant Protonotarii, ad quos gesta præsertim Martyrum scribere pertinebat. Defensores regionarii, ad varias provincias destinati, ut scribit Joannes Diaconus, lib. 2. de beati Gregorij vita, cap. 53. circa pia præsertim opera versabantur, ut videlicet legata; ad pias causas relicta, in elemosynam pauperibus distri-buerentur, sicut ex lib. 4. epist. 24. & 25. lib. 7. epist. 66. & lib. 11. epist. 21. beati Gregorij colligitur. Horum item officium erat de Episcoporum excessibus cognitionem ac notitiam suscipere, Regularesque perversè agentes corrigere. His etiam Defensoribus, ut Panu-nius ex Pelagii epistola in capite de Primicerio Defensorum ait, conveniebant causarum cognitiones, conventiones, actus, publica litigia, & quæcumque vel Ecclesiastica instituta, vel supplicantium necessitas postulabat.

Diaconi Regionarii, ut Subdiaconos Regionarios, quos in Registro beati Gregorij, lib. 8. epist. 5. lib. 11. epist. 20. & 30. videre est, prætermittam, septem iuxta 7. Regiones Urbis erant, ut legitur in Ordine Rom. Vel singuli duabus ex 14. Regionibus præerant: dein-de 14. iuxta 14. Regiones fuerunt instituti, & ita vocabantur, quòd singularum urbis Re-gionum, teste Panuino, diaconis vel Xenodochiis præessent. Hi namque viduarum ino-pia laborantium, & pupillorum ministri erant, in publicis pauperum domibus, oratoria, & facella sibi habentibus annexa, in quibus à Diacono egenis necessaria ministraban-tur. Ad hanc rem præstandam viri graves ac religiosi à beato Gregorio electi fuerunt, pri-vilegiis insigniti, ut legitur apud Joan. Diaconum, lib. 2. cap. 51. in eiusdem vita. Ex Col-legio itaque defensorum, qui ex Ordine quoque Clericorum, Panuino teste, sumebantur, vel ex diaconorum Collegio, si hæc in re conjectare liceat, Gordianum fuisse reor, Eccle-

fiasticis indumentis, hoc est dalmatica & Planeta diligenter consideratis: diaconus enim non solum dalmaticam, quæ ei propriè convenit, gestare solet; sed, ut scribit Alcuinus, lib. de divin. offic. cap. de significationibus vestimentorum, Casulam item, quam Amalarius Fortunatus lib. 2. de Ecclesiasticis officiis, cap. 19. generaliter ad omnes Clericos pertinere ait: ad finem autem Præfationis in ipsum de officiis opus ostendit, quando diaconus Casula sit induendus, quando verò exuendus.

Huc accedit, quod à Joan. diacono Gordianus Caligas in pedibus gestare dicitur: Per Caligas autem non nisi sandalia intelligenda sunt: non enim veroadsimile est, ut per caligas, tibiarium tegumentum intelligi queat, quia hujus generis tegumentum in pictura nec fieri nec videri potest ob vestem ad pedes usque demissam. Caligæ itaque pro sandaliis à Joanne diacono sumuntur. Huic sanè rei favet vulgata Bibliorum editio, quæ pro sandaliis caligas vertit, ut videre est locum illum Actuum 12. in quo beatus Petrus sandalia sibi subligare ab Angelo jussus est hisce verbis: *Præcingere, & calcea te caligas tuas.* Pro quod Græca editio habet, *πρίσσειν τὸν ποδῶν σου τὰ σανδάλια σου* hoc est, *Præcingere, & subliga sandalia tua.* Latini tamen recentiores pro sandaliis non caligas, sed soleas vertunt: quia caligæ pro tibiarium etiam operimentis sumi solent. Beatus autem Hieronymus explicans 20. Isaie caput, calceamenta, sandalia, & caligas pro eodem videtur accipere per hæc verba: *Depositis (inquit) calceamentis, quæ à Septuaginta, sandalia, id est caligæ vocantur, &c.* Caligæ item pro calceis à beato Gregorio magno, lib. 1. cap. 4. & lib. 3. cap. 20. dialogorum sumuntur: immò secundo loco citato de caligarum corrigiis, quæ calceis, non tibialibus conveniunt, mentionem facit. Adde etiam quod illud Actuum: *Calcea te caligas tuas*, non nisi ad pedes & ad calceos referri potest, quia calceare nil aliud quàm calceos induere, significat. Hinc apud Suetonium in Vespasiano, equi vel muli calceari dicuntur, cum pedes eorum adversus saxorum injuriam ferramentis, seu soleis ferreis muniuntur. Per Caligas igitur, quas etiam Isidorus, lib. 19. Etymologiarum cap. 34. inter calceamentorum genera videtur numerare, & à caligis caligarium dictum putat, sandalia intelliguntur. Nam Isidorus caligarium non à callo pedum, sed à voce Græca, *calo*, id est ligno, quod Græci *τὸ ξύλον* dicunt, nuncupatum opinatur: Unde calopodium, calceamentum ligneum, vel focus. Per caligas itaque rectius sandalia, quàm tibiarium operimenta intelligenda sunt. Quod autem diaconi sandaliis interdum uti consueverint, Albinus, sive Alcuinus in lib. de divinis officiis, cap. de significationibus vestimentorum, & Amalarius Fortunatus libro 2. de Eccl. officiis cap. 25. & alij apertè fatentur; immò etiam à Presbyteris & Subdiaconis sandalia gestata olim fuisse narrant, sed sine ligamine, ad differentiam Episcoporum & diaconorum, qui in sandaliis ligamen habebant. Quamvis autem sandaliorum gestatio tempore beati Gregorij Magni diaconis verita fuisse videatur, lib. 7. Registri epist. 28. & can. Pervenit, dist. 93. idem tamen Gregorius eadem in epistola, sandaliorum usum diaconis Ecclesiæ Messanensis à prædecessoribus suis concessum olim fuisse testatur: Sandalia verò inibi compagi appellantur: ab aliis verò compagia vocitari solent. Hodie verò non nisi summus Pontifex, Episcopi & Presbyteri Cardinales sandaliis uti solent, quæ veterum sandaliis dissimilia sunt: ea enim subter pedem, integram soleam habebant, supra verò corium fenestratum seu perforatum, hoc sanè symbolo quod pedes Episcoporum & Diaconorum, seu Prædicatorum, (quorum officium etiam diaconis erat demandatum) subter deberent esse muniti, ne terrenis affectibus polluerentur; sursum verò aperti, quatenus Prædicatores ad cælestia cognoscenda, necnon ad mysteria revelanda, & prædicanda tales & ipsi forent. Hujus generis caligas, aut sandalia gordiani fuisse conjectare licet: sin secus, nihil erat quod Joan. diaconus de communibus calceamentis ita expressè, & insigniter mentionem fecisset.

Hoc loco facere non possum, quin admirem, cum Joan. diaconus, qui dictas Imagines adeo exactè descripsit, ut multas earundem minutias expresserit; sandalia gordiani commemorarit, de sandaliis autem beati Gregorij nullam penitus fecerit mentionem. Quoniam autem modo hunc nodum dissolvere queam, ignoro, nisi id memoriæ lapsu factum esse dicam. Hinc calcei beati Gregorij, num in superiori parte fenestrati aut perforati, necnon cruce insigniti effingendi essent (ut hac nostra ætate fieri solet) anceps profecto fui; propterea quod calceos ipsos in Ædicula sancti Andreæ neutro modo pictos inveni. Quamvis autem Josephus Stephanus Valentinus, Episcopus olim Vestanus, nunc verò Episcopus Oriolen. vir sanè doctissimus, in libro de Osculatione pedum Romani Pontificis, cap. 18. adversus Papirij Massonis calliditatem, usum gestandi sandalia Pontificia, cruce insignita, vetustissimum fuisse per picturas conjectet; ego tamen, qui potius oculus quam auritus testis hac in re esse cupiebam, veteres Ecclesiarum Romæ absides opere munito decoratas, diligenter perlustravi. Qua in re perquirenda, calceos summorum Pontificum in superiori parte nec omnino fenestratos aut perforatos, nec undequaque pedem obtegentes reperi; nam tantummodo in pedis acumine, atque in calcaneo tegumentum cum ligamine, à solea & à calce ad collum, & ad pedis acumen, ad superiorem videlicet pedis partem diducto, inesse conspicitur, parvula cruce supra digitos pedum, tibialibus & corio coopertos, impressa, sive picta.

Tametsi Innocentius III. lib. Mysteriorum Missæ, cap. 34. & 48. Alcuinus cap. de Vestimentorum significationibus, Amalarius Fortunatus, lib. 2. cap. 25. Rabanus, lib. 1. cap. 22. Ivo Carnotensis serm. de significatione indumentorum, Guillelmus Durandus, lib. 3. c. 8. Stephanus Durandus, lib. 2. c. 9. & alij, qui de sandaliis loquuti sunt, de cruce super calcibus Pontificiis apponi solita non meminerunt; hanc tamen consuetudinem antiquam esse, nonnumquam verò incuria Piciorum, & Lapidarum, vel eorum qui statuas & picturas efficiendas curabant, prætermisam inveni. Nam, ut ab antiquioribus summorum Pontificum Imaginibus, quas invenire potui, exordiar; vidi Romæ vetustissimam Ecclesiæ sanctæ Agnetis absidem, opere vermiculato circa annum Domini DC. XXIV. exornatam, in qua Honorius, hujus nominis primus, qui sacram Beatæ Agnetis Ædem via Nomentana construendam, & absidem musivo decorandam curavit, ut Anastasius Bibliothecarius testatur, & carmina in abside indicant; sandaliis alba cruce fatis conspicua insignitis calceatus, & Ecclesiam manu gestans extare cernitur. Hic enim dum viveret, in abside ipsa pictus fuit, sicut ea, quæ diximus id nobis facillè persuadent. Quamvis autem Honorius I. crucis signum super sandaliis gestarit, Honorius tamen III. & IV. ex nobilissima Sabellorum familia crucem in sandaliis non habent. Ille enim ad sanctam Bibianam circa annum Dom. M. CC. XI. ad januam Ecclesiæ pictus; hic verò in Ara cæli circa annum Domini M. CC. LXXXVII. ex marmore effictus, Romæ conspiciuntur.

In Oratorio, seu potius Ecclesiâ sancti Venantij, nunc sanctæ Mariæ ad Fontem nuncupata, prope Baptisterium sive Fontem Lateranensem, extat Absis opere tessellato exornata, in cujus fornice, præter aliquot Imagines sacras, pictus cernitur Joannes IV. Dalmata, ut Anastasius Bibliothecarius, & Panuinius testantur; eam struxit Ecclesiâ circa annum Domini DC. XXXIX. dictamque absidem picturis musivis ornavit. Inter alias Imagines opere musivo pictas, duo Pontifices Romani, nec non Martyres duo, sandaliis parvula nigri coloris cruce insignitis conspiciuntur: quorum Pontificum alter, ad dextram videlicet postremo loco pictus, est Joannes IV. Ecclesiam manu gestans, quippe qui eam construendam curavit. Quam item rem versus aliquot, qui inibi leguntur, nos aperte monent. Pontifex, ad sinistram postremo loco pictus, librûmque manu tenens, ut Panuinio placet, est Theodorus, Joannis successor: qui, ut idem ait Panuinius, Ecclesiam fortasse, vel, ut ego arbitrator, Absidem à Joanne inchoatam perfecit, hinc in ea pictus cernitur. Cur autem hoc loco Venantius, & Domnio, & extra Absidem, Maurus, Martyres crucem super sandaliis gestare cernantur, ignoro, nisi id arbitrio pictoris, vel ad crucem martyrij representandam, factum esse dicam: nam summi tantum Pontifices hunc ritum super sandaliis gestandi crucem observare solent: hi enim de se humiliter ac demissè sentientes *Cum omnes populos communi voto*, ut Josephus Stephanus, Episc. Oriolen. in libro de Osculatione pedum Romani Pontificis non minus doctè, ut omnia, quam accuratè ac piè cap. 18. scribit, *ad suos pedes adorandos propensos agnoscerent, Cruci Christi osculationem potius, quam sibi ipsis, tantum honorem deferri maluerunt, ut omnes Christianos benignè ad oscula pedum exciperent. Itaque, ut expressam Christi Imaginem referrent, & Salvatoris passionem in hominum memoriam redigerent, Crucem sandaliis affixerunt, ut Christiani homines eos honores, quos debitos & necessarios Pontifici deferrebant, Cruce perspecta, alacrius exhiberent.* Hæc Josephus Stephanus. Cur itaque Martyres vel alij Sancti, non Pontifices Romani, calcibus cruce insignitis decorentur, non satis perspicio, nisi id ad ea, quæ dixi, referam; vel ob Episcopalem fortasse dignitatem, qua Martyres ipsi, Venantius videlicet, Domnio, & Maurus fuerant insigniti factum id esse dicam, ut præ se fert Pallium, quo dicti Episcopi & Martyres, Græcorum Episcoporum more, ornati cernuntur: apud namque Latinos jure communi nonnisi summis Pontificibus, Patriarchis, & Archiepiscopis, ex indulto autem Apostolico Episcopis nonnullis, Pallio uti licet. Sicut itaque Pallium, quod Pontifici Romano in primis convenit, non Episcopo, eis datum est; ita & Crucem, quæ propter pedum osculationem in foliis Romani Pontificis sandaliis apponi solet, dictis Martyribus datam esse opinor, ritus inventi ratione sive causa non perspecta.

Ad S. Martinum in Montibus inter reliquias B. Martini I. Papæ & Martyris anno Dom. DC. XLVII. calcus in superiori parte fenestratus, & in acumine tantum obtectus juxta formam, nuper à nobis descriptam, asservatur. Acuminis autem pedis tegumentum coriaceum, caruleo colore tinctum, & quibusdam operibus ex serico & auro contextis ornatum extat, in quo instar ferè hujusce litteræ Græcæ, X; quædam Crucis imago, ut ita dicam, transversaliter acu picta cernitur, quæ ornatum facit, & quandam Crucis similitudinem refert, ut infra explicatè ostendetur. Inter easdem reliquias extat etiam calcus B. Silvestri primi holosericus, viridi colore imbutus, non villosus, sed iam ob vetustatem fatis decoloratus, quandam tamen viridis coloris, & holoserici speciem referens, operibus item ex serico & auro contextis insignitus. Is autem calcus quadam calcanei parte ob nimiam vetustatem carens, non est juxta formam antiquiorem in usu olim habitam, hoc est juxta illud calceamenti genus, quo solæ obteguntur plantæ, ceteris pedum partibus nudis relictis, ansulis tantum quibusdam in superiori parte coeuntibus, quas ligulas vocant, revinctum: nec item instar

instar

instar calcei est, quem nuper explicavimus, sed est calceamenti genus, coriaceam habens solem, necnon tegumentum, totam superiorem pedis partem obtegens, instar calcei, quo nunc omnes indifferenter uti solent. Qua ex re in hanc sententiam devenio, ut calceum hunc ab eo, quo in rebus Ecclesiasticis & in functionibus quibusdam ad Pontificiam præsertim majestatem exprimentam idoneis, Beatus Silvester uti solebat, differre credam. Quamvis autem hujus generis calceamentum nostro de Cruce argumento haud omnino faveat, ipsum tamen tanquam venerandæ vetustatis monumentum, & memoratu dignum, quandam item Crucis formam latenter per aliquot linearum involucria repræsentans, ut infra explicabimus, silentio præterire mihi visum non fuit.

Ad sanctam Martinam, in Foro Boario ad radicem Capitolij, vetustissima extat Absis tempore Domnionis circa annum Domini DC. LXXXIX. opere musivo insignita, in qua duo Romani Pontifices, unus ad dextram, alter ad sinistram Beatæ Mariæ semper Virginis Filium in sinu gestantis, Pallio, juxta morem antiquum formato, decorati cernuntur. Hunc vel Honorium primum, vel Gregorium Magnum (qui ante Domnionem fuerunt) esse conjicio: quem sandaliis parvula nigri coloris Cruce calceatum vidi, & prope eum ad sinistram partem litteras hæcce legi ...ORIVS PP. ceteræ nomen summi Pontificis proprium complentes, collapsæ desiderantur: alius verò Pontifex, ante Domnionem, dictam nominis proprii terminationem habere haudquaquam potest. Illum interea Pontificem, qui extat ad B. Mariæ semper Virginis dextram, Ecclesiam manu gestans, quippe qui Ædem sacram constituendam, vel saltem reparandam curavit, Domnionem esse dicas oportet: Panunius etiam in adnotatione ad vitam Domnionis, à Platina descriptam, ait hunc in modum: *In antiquo musivo, quod est Roma in Ecclesia sanctæ Martine, hic Pontifex Domnio, non Donus, sive Dominus, appellatur. Quibus verbis Panunius Domnionis nomen se inibi legisse aperre narrat. Verum quia hujus Pontificis nomen nunc eo in loco non legitur, litteras omnino periisse, mihi persuadeo, sicut in alterius Pontificis nomine aliqua ex parte factum esse vidi. Quare sicut antiquior Pontifex sandaliis cruce insignitis calceatus cernitur, ita & alterum recentiore fuisse, credendum est: nam calcei opere olim musivo facti, nunc collapsi sunt: quorum loco, calcei rudi arte picti, sine cruce conspiciuntur.*

Ad Basilicam Beati Petri, SS. Apostolorum Principis, Romæ à tergo Oratorij, sive Sacelli, vel Altaris sanctissimi Sudarij Salvatoris nostri supra Portam sanctam, ad interiorem Basilicæ partem, extat Oratorium opere musivo insigni, excoltoque decoratum, & in honorem immaculatæ semper Virginis ac Dei Genitricis à Joanne VII. circa annum Domini DCC. VI. constructum, ut Anastasius Bibliothecarius, Platina, & Panunius testantur, & Inscriptio ipsa docet hæcce verbis:

JOANNES INDIGNUS EPISCOPUS FECIT.

Huc accedit quod Joannes ad capitis tergum quadratam habet tabulam, quæ, ut superius dictum est, indicium ea tempestate viventis esse solet, dum fieret pictura illa. Joannes verò prope imaginem Beatæ Mariæ semper Virginis sandaliis insignitis parvula nigri coloris cruce, quæ ex quatuor lapillis musivis constat, cernitur calceatus.

In Basilica item Sancti Petri extat simulacrum Urbani VI. è marmore circa annum Domini M. CCC. LXXXIX. effectum. Ad Sanctum Joannem in Laterano extat Martini V. statua sepulchralis ænea circa annum Domini M. CCCC. XXXI. In atrio Monasterij S. Salvatoris in Lauro statua Eugenij IV. marmorea circa annum Domini M. CCCC. XLVII. In Basilica etiam Sancti Petri extant quæ infra leguntur statuarum sepulchrales, hoc est, Nicolai V. circa annum Domini M. CCCC. LV. Calixti III. in atrio prope Sacellum Sixtium, M. CCCC. LVIII. Pij II. M. CCCC. LXIV. Pauli II. M. CCCC. LXXI. Sixti IV. M. CCCC. LXXXIV. Innocentij VIII. M. CCCC. XCII. Pij III. M. D. III. In Ecclesia sanctæ Mariæ supra Minervam extat Leonis X. simulacrum sepulchrale, & in Capitolio statua item marmorea circa annum Domini M. D. XXI. Horum omnium Romanorum Pontificum, & aliorum his recentiorum, hoc est, Pauli III. Pauli IV. Pij V. Gregorij XIII. & Sixti V. statuas vidi calceatas sandaliis cruce insignitis. Vidi etiam alios Romanorum Pontifices opere ressellato effectos, Honorio I. antiquiores, sed propter magnam picturarum vetustatem calceos collapsos reperi. Contrà verò vidi ad S. Laurentium in Lucina pictam Sixti III. imaginem, & quidem pervetustam; necnon Paschalem I. ad sanctam Praxedem, & ad sanctam Cæciliam circa annum Domini DCCC. VII. & Gregorium IV. ad S. Marcum circa annum Dom. DCCC. XXX. opere musivo pictos, sed sandalia sine cruce gestantes. Id quod non sine incuria vel Pictorum, vel eorum qui picturas faciendas curabant, factum videtur, ut cernere est in Abside Ecclesiæ sanctæ Mariæ trans Tiberim circa annum Dom. M. C. XLIII. opere ressellato decorata, in qua præter alias imagines, Romani Pontifices, Beatus scilicet Petrus Apostolus, Calixtus, Julius, Cornelius, & Innocentius II. qui opus musivum faciendum curavit, picti conspiciuntur: sed Cornelius solus, qui passus est anno Domini CC. LIII. calceos cruce insignitos gestare cernitur. Id ipsum confirmatur per Bonifacij IX. statuam marmoream in Basilica sancti Pauli aservatam, & circa annum Dom. M. CCCC. XI. effectam, quæ calceos sine cruce habere conspicitur; alios tamen Pontifices ante Innocentium II. & Bonifacium IX. sandalia non sine cruce gestare vidimus. Nam si antiquiores Pontifices calceos cruce insignitos gestasse constet, eundem etiam ritum à recentioribus observatum fuisse, fatearis necesse est.

Quamvis autem ante Honorium I. qui Pontifex renunciatus fuit circa annum Dom. DC. XXXI. & anno Do. DC. XXXV. obiit, hunc ritum ob Absides Ecclesiarum opere musivo decoratas, & nimia vetustate vel omnino, vel majori ex parte collapsas, in usu habitum invenire non potuerim; ipsum tamen antiquiorem esse conjicio, etiam si Scriptores tam antiqui, quam recentes, de sandaliis loquentes, nullam penitus, ut dixi, mentionem de cruce fecerint, quippe qui de sandaliis Episcoporum, Sacerdotum, & Diaconorum absolute sumptis, deque eorundem tantum forma, & significato ac ministerio verba fecerunt prætermissis ritu, ad osculationem pedum Romani Pontificis invento. Quod autem Beatus Gregorius Magnus hujus generis sandalia, hoc est calceos cruce insignitos gestavit, id nobis facile persuadet, quod inter Pontificatum Beati Gregorij Magni & Honorij I. quem calceis cruce ornatis usum fuisse vidimus, non nisi viginti annorum spatium plus minusve intercessit. Hinc verò ad simile est, ut idem hujus generis sandalia gestandi ritus ab Honorio I. qui obiit anno Domini DC. XXXV. usurparus, apud Gregorium Magnum & alios Pontifices, ejus prædecessores, in frequenti usu haberetur; Honorius namque primus, natione Campanus, ob brevem temporis intercedendum, quæ inter eorundem Pontifi-

catus interjecta erat; non solum ipsum Gregorium, qui anno Domini d. c. iv. vel secundum Trithe-
mum, d. c. v. ex hac vita decessit, verumetiam Pelagium, Gregorij prædecessorem, videre potuit; immo
quod eos viderit, credi potest, ac debet.

Illud præterea ad vetustissimam super sandaliis summorum Pontificum crucis signum gestandi con-
suetudinem comprobendam, scitu satis dignum videtur, quod Panuinius dum vitas summorum Ponti-
ficum, nondum in lucem editas, conscriberet, eorundemque Imagines ad vivum exprimendas curaret,
in abside quadam vetustissimo mulsivo decorata vel Beati Silvestri, vel alterius ex antiquioribus Romani
Pontificis Imaginem à calce ad caput integram, sandaliis parvula insignitis cruce pictam invenit, eam-
que tamquam perpetua memoria dignam inter insigniores summorum Pontificum Imagines ad vivum
expressas penes se habebat, ceteris, quas Pictorum arbitrato pictas dijudicabat, prætermittis, sicut Silvius
Antonianus, sanctiss. D. N. Clementis VIII. cubiculi Præfectus, apprime eruditus, necnon spectatæ in-
tegritatis, probatæque fidei vir splendide testatur, dictamque Imaginem à Panuinio sibi ostensam præ-
scriptum in modum caecitatem sese vidisse omnino, nullaque hæsracione affirmat.

Hæc de Cruce super sandaliis Romani Pontificis antiquitus gestari solita. Qua in re tamquam ab aliis
nondum explicata, mihi immorari visum fuit.

κ Tunica Silvæ inferior pseudolactini coloris esse à Joan. Diacono dicitur. Color pseudolactinus
est color exalbidus; quasi falsam quandam albedinem, sive, ut opinor, leucophatum, id est, colorem
quendam ex albo & nigello mixtum; vel, ut sic dixerim, cineritium referens. Nam Græcè *Ψευδος*; Latine
sonat falsum, eoque utimur in compositione, ut Pseudolus, id est falsus servus: Pseudographus, id est
falsarius; Pseudopropheta, id est falsus Propheta, & alia id genus permulta. Color itaque Pseudolactinus
à falso dictus lacte, per quod Joan. Diaconus albedinem quandam intelligi voluit, significat falsum al-
bum, id est exalbidum, seu cineritium, albedinem quodam modo imitantem.

λ Tunicam Silvæ inferiorem, quam Pseudolactini coloris fuisse scribit Joannes Diaconus, duabus
Zonis distinctam ait. Zona est proprie pro cingulo sumi solet, hoc tamen loco per Zonas à Diacono
commemoratas, non nisi fasciolas quasdam vestium muliebrium extremitatem circumquaque ambien-
tes; & ad ornatum elaboratas, accipi posse autumo; una enim zona infra alteram quodam intervallo, &
ornatum, & distinctionem vestis quendam reddit; ita verò, ut duæ tunicae instar duarum Dalmatica-
rum esse videantur: nam Dalmatica in extremitate pro ornatu habet limbum quendam, quo fasciola si-
ve zona ipsa, de qua est sermo apud Joannem Diaconum est paulò latior, ut ipsemet affirmat. Huc spe-
ctare videtur illud, quod Isidorus lib. 19. cap. 22. Etymolog. de nominibus vestium scribens, de Seg-
mentis ait: *Segmenta Zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata: nam particulas cuiusque materiae ab-*
scissa præ geminis vocant. Hæc Isidorus.

μ Silvia Mitram matronalem candentis brandei raritate nublata in capite gestasse (teste Joanne
Diacono) legitur. Mitra utebantur Matronæ, ut innuit Varro lib. 4. de lingua Latina. Isidorus lib. 19.
cap. 31. ait: *Mitra est pileum Phrygium, caput protegens, quale est ornamentum devotarum: sed pileum vir-*
ginum est, mitra autem feminarum. Quod autem Mitra sit regmen quoddam ad ornatum capitis muliebrem,
ex Isidoro cap. 3. constat: quin Mitra viris probrosa erat, ut ex Luciano, Virgilio 4. & 9. Æneid. & aliis,
colligi potest.

Mitra igitur Matronalis, ut alias Mitræ formas & significationes posthabeam, erat quoddam capitis
ornamentum muliebre, sed varias, & matronarum, & adolescentularum, aut virginum Mitras apud
varias nationes fuisse opinor. Apud Phryges Mitra sumebatur pro muliebri ad ornatum capitis adoles-
centularum corona, ex qua pendebant fasciolar, quæ Phylla dicebantur, quod foliorum vel florum instar
dependebant. Hinc Virgil. lib. 9. Æneid. ait.

Et tunica manicas, & habent redimicula Mitra.

De Mitra Virginali sermonem habet Optatus Episcopus Milevitanus lib. 6. adversus Parmenianum.

Judith Hebræa in sacra Script. (lib. de historia ejusdem cap. 9.) Mitram pro ornatu capitis gestasse le-
gitur: quam scilicet Mitram Lyranus cucufam appellat muliebrem; hoc est, ut ego interpretor, calan-
ticam, capitis videlicet ornatum muliebrem; Nosstrates autem cuffiam appellant. Muliebre autem capitis
ornamentum (ut dixi) varium fuit. Turcæ hodie, & aliæ nationes Orientales pileis turbinatis ex linteo
velamine, vel ex telo serica contextis utuntur: eundemque ferè in modum Turcarum turbinat. ut in Chro-
nicis Turcicis 3. part. cap. 3. & 4. legitur, pileis turbinatis, & acuminatis caput ornare solent. Hujus
generis ferè ornamento, pileo scilicet turbinato, quod Mitra appellabatur, Matronæ olim Romanæ
utebantur, ut innuit Varro libro quarto de lingua Latina. Quæ sanè res comprobatur ex Statuis anti-
quarum Matronarum marmoreis, quæ multis in locis; & præsertim Romæ ad hanc usque diem conspi-
ciuntur, Hujus generis Mitram candentis brandei raritate nublata, hoc est, ex candente brandeo con-
textam, Silvia gestasse legitur apud Joannem Diaconum. *Brandeam*, ut colligitur non solum ex Joanne
Diacono in hoc loco, & lib. 2. cap. 24. sed etiam ex ipsomet Gregorio Magno lib. 3. epist. 30. erat su-
darium album, seu velum lineum, vel sericum, ex quo Mitram Silvæ ad ornatum capitis contextam
fuisse, dicendum est. Quid autem vox illa, *nublata*, proprie sibi velit, invenire non potui: eamque barba-
ram esse credo, usurpatam hoc loco pro, *distinctam*, vel, *nubilatam*, id est, nubis instar factam, seu potius ex
raritate sive subtilitate candentis, seu candidi linteoli contextam. Vel, *nublata*, est vox ob Librariorum
oscitationem corrupta pro, *nimbata*, à nimbo dicta: nimbus enim non solum est pluvia repentina &
præceps, sed etiam fasciola transversa ex auro affuta in linteo, quod est in fronte feminarum, teste Ii-
doro lib. 19. Etymologiarum, cap. 31. de capitis feminarum ornamentis. Hac voce, *nimbata*, usus est
Plautus in Penulo, dicens:

Quo magis eam aspicio, tanto magis nimbata est, & nuga mea.

Lumen item, quod circa Angelorum capita pingitur, ut ibidem Isidorus ait, nimbus vocatur, licet
nimbus sit densitas nubis. Dicit ergo potest Mitra candentis brandei raritate nimbata, vel qui Mitra
nimbo erat ornata, vel ex candido & raro vel subtrili velamine fasciata, sive instar candidæ nubis turbi-
nata. Hæc ad sensum per conjecturam; quid enim vox illa, *nublata*, quæ in omnibus MS. Vaticanis ita
legitur, proprie significet, me omnino ignorare fateor. multis ac variis Dictionariis penes me extan-
tibus, necnon recentioribus & antiquis Auctoribus diligenter conquisitis, & accuratè perlustratis,
Ut ut res sese habeat, Mitram illam ad ornatum capitis à Matronis olim gestari solitam, ex sudarium

quodam aut velo tenuissimo contextam, sive fasciatam, vel turbinatam fuisse mihi persuadeo, & pro comperto habeo. sicut in antiquis simulacris foeminarum marmoreis, quae Romae & alibi passim cernuntur, videre licet. Huic ad simile videtur esse illud, quod reperitur in Stola quadam Sacerdotali perantiqua, ac insignita vel variata, & quasi penicillo picta, quae Romae in Sacratio Pontificio ad hanc usque diem asservata custoditur. In hac enim Stola vetustissima, & pulcherrima quidem, inter alias Imagines sacras, quae inibi conspiciuntur, extat Beatae Mariae semper Virginis, & Dei Matris Imago, hujus generis Mitram ad ornatum capitis gestans. Circa verò ejus Imaginem haec notae Graecae, M P. O T hoc est. *Mitram Oeod* id est, Mater Dei, ac insignitae leguntur. Quae sanè res magnam nobis de Mitra illa, ad ornatum capitis muliebrem olim inventa, fidem facit.

Haec de sancti Gregorij, Gordiani, ac B. Silviae Imaginibus: nunc reliquum est, ut, Mitrae parte sancti Silvestri, & antiquis summorum Pontificum sandalijs perspectis, ad Scholia in Beati Gregorij librum Sacramentorum tandem aliquando accedamus.

De Mitra Sancti Silvestri Papae.

Mitrae Sancti Silvestri Papae partem, sive anteriorem medietatem aere incisam ad venerandam Mitrae Pontifici antiquitatem, occasione sese oblata indicandam hoc loco apponere visum est, etiam si Beati Gregorij Imaginem nudo capite incidendam curarim ob causas initio enarratas. Hanc vero Mitrae partem inter sacras reliquias ad Sanctum Martinum in Montibus asservatam, ad amissim unà cum literis & Imaginibus representare studui, etsi acui fati imperitè pictam, pro ut illa aetas ferebat, in qua tam sculpendi quam pingendi artes jamdiu mendis & ineptiis scatenes defloruerant. Quamvis Mitrae medietas, quae ad Sanctum Martinum in Montibus asservatur, & quantum ad latitudinem & altitudinem major sit, ipsam tamen in eam quantitatem incidendam curavi: ut in eadem paginae facie Mitra cum calceis in eam item parvitatem contractis comprehenderetur. Mitra verò coloris viridis holoserica, non villosa, Phrygiana est, ut suo loco explicavi, dum de Mitra Summorum Pontificum sermonem habui.

De Sancti Silvestri primi, Sancti Martini primi, & Honorij primi Summorum Pontificum Sandalijs sive calceis.

Calceus, quem Sanctus Silvester gestabat, viridis etiam coloris, holosericus non villosus, quibusdam operibus ex serico & auro contextis ornatus, ad Sanctum Martinum in Montibus inter easdem reliquias asservatur. Hujus generis calceum, quem Graeci *συνδάλιον* vocant, quamvis ab eo quo in functionibus Ecclesiasticis ad Pontificiam Majestatem referendam Beatus Silvester uti forsitan solebat, differre credam; cum tamen sine cruce omnino esse incicias ire non audeo, dum nodos super sandalium confectos diligenter specto ac perpendo: nodi namque ipsi per aliquot linearum implexionem sive involutra, ornatum praestant, pluresque cruces efficiunt & comprehendunt.

Calceus item, quem Sanctus Martinus gestabat, eodem in loco nuper commemorato asservatur: in ejus acumine tegumentum extat coriaceum, caeruleo colore imbutum, & quibusdam etiam operibus ex serico & auro contextis ornatum: Hic calceus instar Sandalij Honorij primi fuisse cernitur, tegumento calcanei, & ligulis astrictioris ob vetustatem carens: in cujus calcei acumine ornatus ille formam Graeci characteris hujusce X vel litterae Servianae X , X quodammodo referens, quandam crucis Imaginem, transversalem tamen representare videtur. Hinc non desunt qui per haec litteras, crucem fati belle representari posse scribant. Haec duo Sandalia quamvis explicatam crucem non habeant, ea tamen, ob rationes alibi enarratas, aere incidenda & hoc loco apponenda curavi.

Calceus Honorij postremo loco representatus ad absidem Sanctae Agnetis via Nomentana ab eodem Honorio opere musivo exornatam, pictus extare cernitur, ut fufius ostendi dum de caligis sive calceis Gordiani, Summorumque Pontificum Sandalijs cruce insignitis verba feci. Ad absidem namque ipsam circa annum Domini DC. XXIV. constructam Honorius primus hujus generis Sandalijs alba cruce fati conspicua decoratis calceatus cernitur. Hinc calceum ipsum & ad vetustum super Sandalijs crucem gestandi ritum indicandum & ad antiquam Sandaliorum formam ob oculos positam facile explicandam hoc loco representandum censui: antiquiora enim Sandalia etsi soleam tantum & ligulas habebant astrictorias, ut loco superius citato fati dictum est reor; omnes tamen ferè Pontifices qui in multis antiquis picti representantur, juxta calcei Honorij primi formam Sandalia gestare conspiciuntur. De solea verò Sancti Petri Beatus Bonaventura mentionem facit: eamque ad suum usque tempus Romae asservatam fuisse testatur, Tomo 4. part. 4. in illo de Sanctorum Apostolorum Sandalijs opusculo, in quo multis scripturae sacrae locis, Sanctorumque Patrum testimoniis in medium allatis & explicatis, doctissime, ut omnia explanat, & eruditissime docet, quomodo & quando Salvator noster Christus Apostoli ac Discipuli ejus inceserint dicalceati.

PARS MITRÆ

S. SILVESTRI PAPÆ I.

CALCEVS · S · SILVESTRI PAPÆ · I · CALCEVS · S · MARTINI · PAPÆ · ET · MARTINI ·

CALCEVS HONORII PAPÆ · I ·

